

Ismet Bišćević

**NAPUŠTANJE MARGINALNE POZICIJE
EKONOMSKE NAUKE KAO BITAN UVJET KREIRANJA
I PROVEDBE STRATEGIJE DUGOROČNOG
EKONOMSKOG RAZVOJA BOSNE I HERCEGOVINE**

**LEAVING OF MARGINAL POSITION
OF ECONOMIC SCIENCE AS IMPORTANT CREATING
CONDITION AND STRATEGY PROVIDING
OF LONG –TERM ECONOMIC DEVELOPMENT
OF BOSNIA AND HERCEGOVINA**

Sažetak

Privreda Bosne i Hercegovine nalazi se u procesu tranzicije, susrećući se s brojnim problemima na makro i mikro planu. Proces teče vrlo sporo, praćen gubitkom ranijih tržišta, slabim korištenjem proizvodnih kapaciteta i općenito resursa, neadekvatnom privrednom strukturom, koja zapostavlja proizvodnju, te enormnom nezaposlenošću.

Svi relevantni pokazatelji upućuju na to da je u pitanju ekonomska kriza koja vrlo dugo traje.

Ekonomsko nazadovanje je konstanta, a napredak nikakav ili vrlo simboličan, tek u nekim segmentima. Imperativ su promjene. Njih se može pokrenuti na temelju studiozne dugoročne ekonomske strategije razvoja. Ona sama nije dovoljna. Očekivani efekti su uvjetovani adekvatnim upravljanjem i vođenjem na makro i mikro nivou.

Samo kvalitetne menadžerske strukture mogu je implementirati kao instrument strateškog razvoja ekonomije naše zemlje u cjelini ili pak njenih integrativnih dijelova. Ali, i prije svega, politika mora prepustiti ekonomiji pravo prvenstva, a time i svoju funkciju učiniti djelotvornijom.

Ključne riječi: strategija, ekonomska politika, ciljevi, makro i mikro nivo, menadžment, privredne strukture, promjene, obrazovanje

Abstract

The economy of Bosnia and Hercegovina is in the transition process meeting numerous problems at the macro and micro plan. The process flows very slow followed by the lost of earlier markets, very poor use of producing capacities and common resources, unadequate economy structure which neglects production with enormous unemployment.

All relevant indexes refer to economic crises that last very long.

The economic regression is constant but the progress is none at all or very symbolic in some segments. The imperative is in the changes. They can be moved on the ground of studious long-term economic development strategy. It isn't itself enough. The expected effects are conditioned by adequate management and leading at the macro and micro level.

Only quality management structures can implement as instrument of total economic strategy development of our country or of its integrated parts. But first of all, the politics must leave to economy the priority right to make its function more efficient.

Key words: strategy, economic politics, goals, macro and micro levels, management, economy, structures, changes, education

1. Uvod (postojeće stanje i neophodnost promjena)

Svako društvo nastoji da mu se reprodukcijski proces u cjelini odvija bez zastoja, uvećan, i sa što manje poteškoća. Međutim, na to utječu brojni faktori, pa je to u realnom životu teško postići.

<p>Naime, skladnost društvene = f reprodukcije</p>	<p>(pravilna alokacija sredstava, struktura proizvodnje, struktura raspodjele društvenog proizvoda, struktura potrošnje, akumulacija i investicija, odnos robnih i novčanih fondova, transparentnosti tržišta, primjene marketinga u privrednim subjektima, vremenske usklađenosti između proizvodnje i potrošnje i drugo)</p>
--	--

Svjedoci smo vrlo izrazite i duboke recesije ekonomije Bosne i Hercegovine.

Najplastičniji indikatori sadašnje situacije su:

- a) alarmantna nezaposlenost,
- b) diskrepancija između nedovoljnog izvoza i snažnog rasta uvoza i enormnog deficita vanjskotrgovinske bilance,
- c) izravna strana ulaganja nisu ni dotakla proizvodno izvozne investicije,
- d) alimentira se velika javna potrošnja uslijed preskupog državnog aparata,
- e) proces restrukturiranja i na mikro (u firmi) i na makroekonomskom nivou (privredi u cjelini) očito je spor i neefikasan,
- f) proces privatizacije je spor i zapleo se u mnoge pravne i moralne probleme. Naime, nije se stvorila nova vrijednost, niti je došlo do koncipiranja razvojne ekspanzije, nego je znatnim dijelom doprinio povećanju nezaposlenosti. Ne postoji studiozno izučeno opredjeljenje na koji način je provesti kad su u pitanju strateški bitni privredni segmenti (elektroprivreda, telekomunikacije, naftne kompanije, hidroenergetski potencijali i drugi resursi, koncesije i drugo, odnos prema ino-partnerima),
- g) opći problem koji se provlači tokom dosadašnjeg procesa tranzicije jest vrlo slaba iskorištenost postojećih kapaciteta uz nizak nivo organiziranosti i efikasnosti poduzeća,
- h) ovisnost o globaliziranom uz gubitak prodajnog tržišta,
- i) tehničko-tehnološka inferiornost,

j) neprihvatljivo visoke kamatne stope, uz spremnost bankarskog sistema, i pored brojnih ino-banaka, da kreditira potrošnju, ali ne i povoljno proizvodnju.

Sve to se sintetizira u zajednički pokazatelj: vrlo niska konkurentna sposobnost naših firmi i ekonomije Bosne i Hercegovine u cjelini.

Nesporna deregulacija i tržišna liberalizacija, uz otvaranje prema svijetu, nisu dovele do oživljenja privrede, nego, naprotiv, kako reče jedan autor, do njene “kliničke smrti”.¹ Nijedno društvo ne može podnositi recesiju. Sadašnje stanje nije održivo i potrebne su nam krupne promjene. Društvo budućnosti, međutim, nije neovisno o prošlosti.

2. Strateški ciljevi i razvojni koncept u strategiji

Ključni razvojni koncept morao bi biti trajna makroekonomska stabilnost i održivi razvoj. Pritom se postavlja pitanje da li je Bosna i Hercegovina uspjela do danas pronaći adekvatan model vlastite izgradnje i oporavka, odnosno efikasne načine i putove pridruživanja integracijskim procesima? Postoje oprečna gledanja na suštinska pitanja. A sigurno je da treba imati jasne ideje i koncept primjena. To inkorporira i snage koje ga mogu realizirati, odnosno njihovo objedinjavanje na konceptu promjena. U ovoj kratkoj elaboraciji time dolazimo do potreba postojanja razvojne strategije. Ali kakve razvojne strategije? Polazeći od pravila ekonomske struke, u njoj će se poći postupno – koracima:

- a) postojeće stanje i dijagnoza,
- b) ciljevi ekonomskog razvoja,
- c) koncepcija,
- d) analitička polazišta,
- e) smjernice (prostorni horizont: kamo, vremenski horizonti: do kada),
- f) načela u ostvarivanju strategije (maksimiranje dodane vrijednosti, implementacija znanja, racionalno vrednovanje resursa),

¹ Bašić, M., *BH ekonomija u kliničkoj smrti*, Hijatus Sarajevo - Zenica, 1998.

g) politike u srednjem i dugom roku (carinska, privatizacije, zapošljavanja, tehnološkog razvoja, održivog razvoja, porasta humankapitala itd.),

h) mjere i instrumenti (kamatne stope, tečaj valute, porezi i doprinosi) u kratkom roku.

Temeljni strateški cilj morao bi biti uspostavljanje u narednih desetak godina razvijene savremene konkurentne privredne strukture koja će se postepeno uklapati u privredni sistem EU i u tome razdoblju završiti taj proces.

Kompatibilni ostali ciljevi bi bili:

a) kontinuirano strukturno prilagođavanje (stalno repositioniranje) privrede s izvoznim usmjerenjem domaće proizvodnje,

b) povećanje zaposlenosti uz bolje korištenje kapaciteta i inovacija,

c) porast investicija u nove programe i proizvode, informatičke i moderne tehnologije uz “green field” investicije,

d) ubrzanje procesa privatizacije kao načina ne samo vlasničkog nego i tržišnog, tehnološkog, kadrovske, organizacijskog i drugog restrukturiranja.

Privreda Bosne i Hercegovine nesumnjivo zahtijeva bitno povećanje investicija. Za dugoročni rast konkurentnosti, proizvodnje i izvoza nesporno je potreban vrlo značajan investicijski zamah. To je *conditio sine qua non* za ostvarenje generalnog strateškog cilja. Uostalom, članstvo u Evropskoj uniji uključuje zahtjev i preduvjet da postoji tržišna privreda koja funkcioniše i da je zemlja sposobna da se nosi s pritiscima konkurencije i tržišnim snagama unutar Unije.

3. Utjecaj ekonomske nauke na ekonomsku politiku i šanse uspješne implementacije strategije razvoja

Ozbiljnom i temeljitom izradom i usvajanjem strategije razvoja Bosne i Hercegovine dobiva se neophodan dokument čijom će implementacijom Bosna i Hercegovina izaći iz dugogodišnje krize i napraviti krupan zaokret na razvojnom planu. Koliko su ta očekivanja realna?

Ključnim se drži efikasno funkcioniranje privrede na mikro-ekonomskoj osnovi. Ali vrlo loš menadžment imamo i na mikro i na makro planu. Koliko će to imati utjecaja na ostvarenje strateških ciljeva i implementaciju strategije, posebno ako se ima u vidu da nju mora obilježavati kontinuirano repozicioniranje? U odgovoru na ta pitanja treba se podsjetiti da li smo i koliko imali i do sada “strateških” dokumenata uz koje smo ipak došli tu gdje jesmo. Nabrojimo neke:

- Poduzetničko društvo (globalni okvir ekonomske strategije razvoja BiH 2000-2004. godine, Vijeće ministara – Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa,
- Makroekonomska vizija razvoja Federacije BiH, strateški ciljevi i globalna aktivnost, Vlada Federacije BiH, sektorske komponente, Sarajevo, 2001,
- Ekonomske tranzicije u Federaciji Bosne i Hercegovine, Sarajevo 2002,
- Strategija borbe protiv siromaštva Federacije BiH sa separatima (unapređenje poduzetničke klime i kanala tranzicije, poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva, okoliša, zdravstvene zaštite itd.), Sarajevo 2002,
- Milenijski razvojni ciljevi u BiH, izvještaj o humanom razvoju 2003, UNDP, Sarajevo.

Nismo imali namjeru praviti inventurnu listu, koja je sigurno šira, posebno ako se tome dodaju strategije razvoja ekonomskih regija², nego kao ilustraciju gore spomenutih navoda.

Ne dovodeći u pitanje potrebu cjelovite, profesionalno kvalitetne studije dugoročnog strateškog razvoja Bosne i Hercegovine, mora se postaviti pitanje: da li smo imali (ne)dovoljno vizija? Ako je odgovor na ovo dihotomno pitanje bio malo i uvjetno potvrđan, zašto smo ipak sada tu gdje jesmo? Zašto nisu realizirane?!

Tu dolazimo do centralne teme ovog priloga, koja se odnosi na utjecaj ekonomske nauke na ekonomsku politiku. Sve su nauke,

² Kao naprimjer sjeverozapadne Bosne, odnosno separat za Unsko-sanski kanton.

da se podsjetimo, nastale iz praktičnih potreba. Ekonomska nauka nije u tome izuzetak. I razvoj ekonomske nauke je usko povezan s ekonomskom praksom. Već se Kant bavio pitanjem odnosa teorije i prakse.³ Ekonomska nauka odnosno teorija prethodi stvarnim ekonomskim odnosima praksi, to jest stvarnoj ekonomskoj politici. Historijski je praksa uvijek bila prethodnica teoriji. Nauka mora biti primjenjiva u praksi, inače je sterilna. Isto tako, praksa bez teorije je kao brod bez kompasa. Ukratko: moraju biti nerazdvojno vezane: teorija → praksa → teorija, uz neophodan feed back.

Prema E. Schneideru, zadatak ekonomskih proučavanja, ekonomske teorije, jest “da otkrije i objasni odnose koji se javljaju u privredi”.⁴

Ekonomska nauka najčešće se ne može služiti eksperimentima kao što je to kod prirodnih nauka, tehničko-tehnoloških istraživanja itd. Umjesto njih, ekonomska nauka služi se modelima. Oni su u mislima izvršeni eksperimenti, hipotetički scenariji. To su misaone konstrukcije okolnosti koje su za postavljeni problem relevantne. Iz ovoga slijedi da se zaključci ekonomskih analiza mogu smatrati tačnim ako logički slijede iz pretpostavljenih realnih okolnosti. To su generalizacije koje nužno iskazuju šta se nužno zbiva ako se nešto drugo potiče odnosno događa.

Analitička nauka, kao što je ekonomska, nikoga ne prisiljava da na određen način postupa. Samo mu kaže šta će se takoreći samo od sebe, pod određenim pretpostavljenim okolnostima, desiti. One su kauzalnog karaktera. Ipak, to ne znači da ekonomisti, pored suptilnih i temeljitih teorijskih analiza, nisu u najmanju ruku i implicite pragmatički orijentirani. Posebno oni koji imaju zavidno privredno iskustvo, a bave se i naučnim radom. Ekonomska nauka ukratko preporučuje određene postupke, ali ne daje gotove recepte za sve praktične slučajeve. “Još se nije rodio

³ Kant, *Über den Gemeinspruch, das Mag in der Theorie Richtung sein tangt aber nicht für die Praxis*.

⁴ Maisner, V., *Utjecaj ekonomske nauke na ekonomsku politiku* (prilog u zborniku Ekonomska znanost kao proizvodna snaga društva), Zagreb, 1970, str. 205.

ekonomist koji ne bi živo želio da se njegove apstrakcije pretvore u opravdane praktične aktivnosti.”⁵

Zato pitanje sadrži problem od kolikog i kakvog utjecaja može biti ili treba da bude ekonomska teorija na poduzimanje ekonomskih mjera, to jest na provođenje ekonomske politike u kontekstu strategije ekonomskog razvoja. Ako želimo primijeniti teorijska saznanja ekonomskih nauka pri donošenju konkretnih mjera, treba svakako početi od modela koji je ta teorija konstruirala. Pritom se traži preciznost ekonomskih modela, ali ona sužava područje u kojem se oni mogu primijeniti. Iz modela se međutim saznaje “kakvi se rezultati dobijaju od određenih postupaka ljudi”.⁶

Primjenjujući ekonomske principe u praksi, postoji opasnost da se oni primijene a da nisu dati oni uvjeti od kojih se u teoriji polazilo. U takvom konkretnom slučaju teorija ne važi, krivica je do praktičara, a ne do teoretičara. Ona nam ne može pružiti gotove recepte, ona polazi od metode ekonomskog rezoniranja koja olakšava pronalaženje ispravnog rješenja.

Teorija ekonomskog razvoja nije ništa drugo nego istančan zdrav razum koji nam omogućuje da bolje uočimo činjenice i lakše pristupimo rješavanju praktičnih problema. Prema tome, proizlazi da, i pored modela koji nam pokazuju uzročne veze između određenih postupaka i daju nam principe kojih se treba držati ako se želi postići željeni cilj, ipak ostaje izvjesno polje odlučivanja na vlastiti rizik. Kao i u strategiji, gdje, uz sve predviđene detalje plana (odrednice, smjernice, mjere itd.), postoji još jedna domena: konkretno odlučivanje. Ona pada na vladu, jer za donošenje ekonomsko-političkih mjera ostaje prilično široko područje za njeno odlučivanje (pa i osobno). To važi kako za odlučivanje mikroekonomskog karaktera, svakog pojedinačnog privrednika ili menadžera, tako i za one koji odlučuju o ekonomskoj politici zemlje ili njenog pojedinog segmenta (entiteta, kantona, općine). Posebno široko polje u tom pogledu ostaje za odluke o kratkoročnim ekonomskim mjerama. Pri ovome treba

⁵ K.E. Boulding, *Welfare Economics* B.F. Haley (ED.) A Survey of Economics, vol. II Homewood str. 2.

⁶ E. Schneider, u: Meisner, V.: *ibidem*, str. 209.

dodati još nešto: “U nastojanju da se ide suviše daleko ili previše brzo ne smije se upropastiti cijeli projekt.”⁷

4. Kroki slika “human capitala” i nosioci strateških promjena

Ostavljajući postrani akademske rasprave o različitim pristupima pojedinih autora, ali respektirajući zahtjev neophodne distinkcije terminoloških oznaka kategorijalnog aparata, menadžment strategiju treba shvatiti kao poslovno ponašanje odnosno načine na koje bi racionalno korištenje resursa rezultiralo vizijom i misijom, odnosno planiranim ciljevima.

To inkorporira proces strategijskog promišljanja, osmišljavanje vizije kao željenog budućeg stanja, te strategijsko vođenje.

Dakle, strategijsko planiranje → implementacija → controlling → korigiranje na temelju feed back informacija.

Da li je kod nas implementiran strateški menadžment na makro odnosno mikro nivou?

Pokazatelj da još uvijek nemamo adekvatnu makrostrategiju razvoja, uz prezentiran analitički okvir postojećeg stanja ekonomije naše zemlje, daje pravi odgovor na postavljeno pitanje. Tome treba dodati nepostojanje makrostrategije na regionalnom nivou, odnosno u većini kantona i općina. Strateško planiranje je usmjereno ka brzom i fleksibilnom prihvaćanju promjena. Praksa pokazuje da to očigledno izostaje. Kod nas je izostalo stvaranje ekonomskih pretpostavki za poticanje strukturnih promjena, te stvaranje odgovornosti za opći i regionalni razvoj. Zato se i može govoriti o neophodnoj potrebi podizanja ekonomskog boniteta zemlje. Kod nas je došlo do vrlo snažne korelacije više faktora razvoja. Šire i potpunije elaboriranje naše ekonomske stvarnosti zahtijevalo bi ozbiljno ekonometrijsko makroekonomsko istraživanje. Nismo imali takve pretenzije.

Međutim, poslovna praksa pruža dovoljno signifikantnijih pokazatelja koji to pouzdano dokazuju. Privatizacija, naprimjer,

⁷ F.Knight, *The Role of Principles, u: Economics and Politics*, American Economics Review Chicago, 1958, str. 279.

kao jedna od strategija nije rezultirala privrednim razvojem. Trebala je pokrenuti ciklus ekonomske rekonstrukcije BiH, a preko poticanja poduzetništva ostvariti i stabilan privredni razvoj. Izostalo je najvećim dijelom i jedno i drugo. A nijedna odluka o privatizaciji praktično nije donesena bez saglasnosti vlasti na odgovarajućim nivoima.

Strateške promjene na makro planu bi morale uključivati prvenstveno orijentaciju ka proizvodnom sektoru, potičući nove proizvodne projekte i usaglašeno s evropskim standardima štiteći domaću proizvodnju. Bez toga nema pravog prestrukturiranja privrede. Mjerljivi cilj mora biti rast industrijske i druge proizvodnje iznad dosadašnjih stopa i na marketing osnovi. Mora se stvarati makroekonomsko okruženje koje će omogućiti maksimiranje dodane vrijednosti u cjelini reprodukcijских lanaca. Ostvariti ekonomske pomake prvenstveno u oblastima koje raspolažu domaćim resursima. Ključno je ipak vezano za funkcioniranje privrede na mikroekonomskom nivou. Poduzetnici su središnji nosioci poslovnih aktivnosti. Smisao potrebnih promjena nije samo u obavljanju starih poslova bolje, nego se oni moraju vršiti na sasvim novi način. Inovativnost znači kreiranje novih poslova.

Menadžment proizvodnih firmi je posebno zahtjevan. Značajni investicijski poslovni poduhvati zahtijevaju projekt menadžment. Inovativni menadžment mora poći od neophodnosti:

- Business Process Reengineeringa kao suštinske promjene mišljenja, radikalnog redizajna poslovnih procesa, organizacijske strukture, sistema upravljanja vrijednostima da bi se postigla unapređenja u kritičnim performansama (cijene, kvalitet, kapital, usluge),
- Total Quality Managementa kao strateški integriranog sistema upravljanja kvalitetom poslovanja firme radi postizanja ekonomskih ciljeva uz zadovoljstvo njenih holdera,
- Informacijske tehnologije, interneta, uvezivanja poslovnog informacijskog sistema, marketing informacijskog sistema (MIS), odnosno informacijskog sistema menadžmenta (ISM),
- Implementacije brojnih korporacijskih strategija (ofanzivna, defanzivna, generička, diferencijacija, fokusiranja, bench-

marking kao stalno kritičko preispitivanje u odnosu na najjače konkurente itd.).

Ova kraća analiza “human capitala” i zahtjeva novog upravljanja predstavlja samo kroki sliku stanja danas i šta treba postići ubuduće. Strategija dugoročnog razvoja ekonomije naše zemlje mora sadržavati sve te odrednice.

Postoji li odgovarajuća kadrovska osnova za ovako ambiciozne i zahtjevne promjene?

Ako je odgovor negativan, onda nema mogućeg izlaza iz sadašnje ekonomske situacije. Ovako katastrofično gledanje ne može se a priori prihvatiti. Prije svega, postoji veliki broj obrazovanih kadrova raznih profila koji imaju formalne reference i mogu se uključiti u proces promjena. U toj strukturi participiraju i oni sa zavidnim privrednim poslovnim iskustvom u pred/post/ratnom periodu. Poslovna uspješnost i efikasnost se mjeri samo i isključivo po ostvarenim rezultatima. Ali njima šansa nije pružena. U prilog njihovom kvalitetu svjedoče rezultati onih koji su, nažalost, otišli u inozemstvo. Ako im se, a posebno mladim, to ne omogući, ostaju neiskorišten “human capital” koji će, paradoksalno zvuči, iskoristiti razvijene zemlje. Ovakva promišljanja podržavaju kao dokaz uspješne iako doduše u manjem broju privatizirane firme gdje je zadržan raniji stručno profesionalan tim i ostvareno tzv. radničko vlasništvo. Konceptualna rješenja mogućih izlaza korjenite promjene situacije mogu se vezati za:

- a) puno čvršće veze na relaciji naučne i obrazovne institucije → organi vlasti → privredna društva,
- b) kriteriji kadrovskog izbora moraju biti isključivo profesionalno stručne reference, a ne stranačke ili lobističke podobnosti, koje danas dominiraju na svim nivoima,
- c) postavljanje sistema motivacije, stručne promocije, stalnog unapređivanja i sl. dokazano sposobnih kadrova,
- d) puno adekvatniji i efikasniji sistem obrazovanja kompatibilan s evropskim standardima i Bolonjskom deklaracijom kao stalni izvor novih moderno educiranih kadrova.

Neosporno je saznanje u teoriji i praksi da za privredni razvoj nisu najznačajnija novčana i materijalna sredstva nego ljudi. Zato strategija zahtijeva da postanemo društvo obrazovanja. Istovremeno

s tim procesom mora postojati organizirana mreža naučnih institucija koja bi omogućila nosiocima ekonomske politike i poduzetima da svoje odluke zasnivaju u savremenim tržišnim uvjetima na sistematičnom i neprekidnom naučnoistraživačkom radu.

Pritom se mora napuštati pozicija pasivnog, najčešće samo oponiranja političkim strukturama, ili zbog obilja teških i neriješenih ekonomskih problema, u nedostatku vremena ili studioznijeg rada, nuđenja brzopletih rješenja. Oni moraju nositi odgovornost za kvalitet svoga rada, postati aktivnim sudionikom procesa promjena, ali ne da oni i kormilare brodom i određuju cilj putovanja. Podjela uloga i odgovornosti mora biti jasno utvrđena.

5. Zaključak

Zaustavljanje dugog ekonomskog nazadovanja i krize je imperativ. Hitno se mora pristupiti kreiranju i provedbi strategije dugoročnog ekonomskog razvoja. Modelira se na temelju istraživanja i široke dokumentacijske osnove. Sadrži bitne stavove i opredjeljenja polazeći od opisa stanja, ciljeva, koncepcije, uz analitička apostrofiranja na razradi odrednica, smjernica, načela, politika i odgovarajućih mjera. Strukturalno se razdvajaju opći okviri od specifičnih po djelatnostima i sektorima. Neke činjenice o budućnosti su međutim predvidive, dok su druge, manje ili uopće, nepredvidive. Neke procjene govore da ako bi sada počeli provoditi reforme i poticati proizvodnju ne možemo ni za osam godina dostići predratni nivo privredne razvijenosti.

Strategija predstavlja instrument upravljanja ekonomijom u ostvarenju postavljenih strateških ciljeva. Radi se ipak samo o kapitalno značajnom dokumentu kao podlozi mogućeg dugoročnog ekonomskog razvoja. Očekivani efekti pretpostavljaju adekvatan menadžment kako na makro tako i mikro području. Postoji podjela uloga između države i poduzetnika u provođenju strategije. Postojeći ekonomski problemi moraju se rješavati neopterećeni našim lošim navikama, mentalitetom i drugim slabostima subjektivne prirode. Posebno političkim, izuzetno očiglednim u našim uvjetima. Politika mora ustupiti prioritet ekonomiji. Ekonomija se mora riješiti svoje efemerne, marginalne društvene pozicije.

Utjecaj ekonomske nauke na ekonomsku politiku koja se provodi uvijek je bio limitiran. To se može bukvalno desiti i kada je u pitanju strategija ekonomskog razvoja. U tom slučaju naučna saznanja i proizvodna stvaralačka moć nauke inkorporirani u strategiji ostaju samo mrtvi potencijalni kapital, a strategija samo lijepa knjiga s puno podataka, tabela, modela, grafova i slika. Stvaranje poduzetničke ekonomije i izlazak iz katastrofalne ekonomske situacije je bez izgleda ako cijeli proces ne vode osmišljeno i planirano kvalitetni menadžerski timovi. Jedna od zajedničkih niti koje povezuju makro i mikro slabosti naše ekonomije je vrlo zastarjelo, nedovoljno profesionalno i neefikasno upravljanje i (ruko)vođenje. Dakle: menadžment. Imamo li kvalitetnih menadžera da mogu ispravno postavljene ekonomske reforme iznijeti? Njihov broj nije dovoljan. Proces menadžerskog obrazovanja je intenziviran kako formalno (fakultetski studij) tako i neformalno (razni oblici menadžerske edukacije: seminari, specijalistički tečajevi, simpoziji i sl., a bit će još više provedbom Bolonjske deklaracije. To uključuje i oslobađanje mreže visoko-školskih institucija “divljih” privatnih fakulteta i poplava nevladinih diploma, odnosno nekontrolirane “komercijalizacije” u oblasti visokog obrazovanja i posebno raznoraznih “studija menadžmenta”). Mora se osigurati kvalitet u obrazovanju. I ono što imamo kvalitetnih menadžera nije disperzirano na prava mjesta. Usmjerenja određuju subjekti političkog odlučivanja na temelju drugih a ne stručnih kriterija i sposobnosti. Poznato je da su ljudi ključni subjektivni faktor proizvodnih snaga i njihovog razvoja. Od njih sve potječe i s njima sve završava. Zato u cjelini smisao postavljanja strategijskog scenarija inkorporira:

- a) spremnost na promjene,
- b) težnju menadžmenta ka perfekciji na svim nivoima, uz proces stvaranja u grupnom odnosno timskom radu različitih profila zanimanja,
- c) upravljanje i eksploataciju znanja (knowledge, goodwill), jer strategiju razvoja obilježava potreba kontinuiranog repozicioniranja.

Realizacija strategijskog dugoročnog razvoja ekonomije u Bosni i Hercegovini traži izgradnju novih potrebnih institucija i

promjenu rada postojećih. U tom procesu svako ima svoju ulogu (političke, naučne, obrazovne, razvojne, tržišne itd.).

Sadašnja ekonomska stvarnost traži novi sistem vrijednosti i zasigurno nove društveno-ekonomske odnose. Opće apatično stanje treba nadilaziti mobilizacijom svih raspoloživih snaga. Zato to i jeste vrlo složen, izazovan, ali istovremeno neodgodiv proces.

Literatura

- [1] Bašić, M., *Ekonomija BiH*, Ekonomski fakultet Sarajevo, 2005.
- [2] Bišćević, I., *Kriz(a)ni menadžment(a)*, RIM International Conference Development and Modernization of Production, Bihać, 2003.
- [3] Bišćević, I., *Strategija socio-ekonomskog razvoja Unsko-Sanskog kantona (stanje, prospektne tendencije, razvojna vizija, vodeći principi i strateški ciljevi)*, Bihać, 2004.
- [4] Fakultet ekonomskih nauka: *Ekonomska znanost kao proizvodna snaga društva* (zbornik radova), Zagreb, 1975.
- [5] Knight, F., *The Role of principles in Economics and Politics* American Economics Review, Chicago, 1958.
- [6] Kant, *Über den Gemeinpruch: das mag in die theorie richtg sein, tangt aber nicht für die Praxis*.